

רבי יודיל

במתנה טובה, כמתנה אשר ליוצא בה מומן ועדן לא זכינו, במתנה לדורות נזכר הפעם הקורא העברי, ככל ספוריו של שמואל יוסף עגנון, כבר הצטרף—שעליה יש להודות גם לרוח הנדיבה ולטעם הנכון של המו"ל—היא דוגמה לתוכן, כי הרי מציגה היא את המסורת הטובה ביותר של הספר העברי הישן כשהיא מזוככת ע"י החוש האסתטי המודרני, אותיות פכתות, בהירות ורצינות, העדר סימני השאלה וקריאה וכו' הצעקניים, מעט פסקות וסימני הפסק, עמוד די קטן להיות מתאים לספר עממי ודי גדול להקיף דבר של ממש. אָמנם כל ספוריו גוזמה היא, מכיון שיש גם מה שלא נכנס עדיין, והבטחה היא ותקוה טובה לכרכים עתידים לבוא, אך מה שיש לפנינו מכנס כל הדברים החשובים שהיו מפורזים עד עתה בהוצאות קטנות או בכתיב עת יקרי המציאות או יקרי המחיר, ולא זו אף זו. יצירותיו של עגנון אינם, כידוע, באותם ילדי הרוח האומרים לילדם לא ידענוך, ברשות עצמנו אָנו עומד דים, אלא נשארות הן איברים מן הגוף החי של המחבר שבה הפיוטית היוצרת, חוזרות הן כביכול אל רחמם ושבות משם אחרי לידה שניה ושלישית. דיינו להציג ב"גבעת החול", אותו מדרש תל-אביב המסמל היטב כל כך את האווירה של החיים העירוניים בארץ (אם כי אינו מגיע אולי לאותה השלימות הנפלאה ש"בדמי ימיה" או "בנעוריו ובזקניו" שמקומם בגליציה), ונבין, שאין לפנינו בלבד כינוס, אלא חידוש גם בשני הכרכים האחרונים, "מאן ומעתה", "ספורי אהבים", המכילים ספורים ישנים. מחקר או מחקרים מיוחדים דרושים להסביר את החידושים האלה ואין כאן אפשר אפילו לרמוז להם.

גם "הכנסת כלה", הספור החדש הגדול המכיל בשני כרכים יותר מחמש מאות עמוד, יסודו בספרי ישן בעל אותו השם (הופיע ב"מקלט" בשנת תר"פ והפיל 44 ע"ו). כמה יקר היה לי אָז הספור ההוא, מה התלהבתי בו — ובכל זאת, אם אקראו היום — אחרי קריאת גלגולו החדש — יש שהנפש שומעת בו קול לא שלם או לא לגמרי טהור. כמי שנתפעל יותר כששמע סימפוזיה בניצוחו של אָמן גדול, וכיון ששמע אותה עלידי אָמן גדול ממנו, שוב אינו יכול לחזור אל הראשון. כי גם באותם החלקים שנכנסו אל הספר החדש, שפטה בהם היר של היכולת הבשלה וחיה לא הוסיפה בלבד, אלא אף גרעה, הכל התשתתף בגלגול זקבל מתכונת חדשה. וכאן נשאלת השאלה: למה בחר עגנון דוקא ב"הכנסת כלה" כדי להפכה לאותו החבור הגדול שכבר מפאת היקפו יהיה דוגמתו לכל יצירתו? למה למשל לא ב"היה העקוב למישור", שהלא גם הוא היה מכמה בחינות מתאים לכך? איננו יודע, אם המשורר בעצמו יוכל לתת תשובה לשאלה זו. ובודאי פעל כאן המניע מישורים הנעלם הקורא את הגניוס אל מסיילתו הנכונה. אף על פי כן רצה אני לנסות ותשגבה. נראה לי, שברבי יודיל, גבור הספור, היו כבר ביסודות שנמצאו בספור הישן הסגור לות שאפשר היה לפתחן לטיפוס נעלה נצחי. ויתיד במינוי שיש בכוחו לשאת יצירה דוגמתו, כל ספור חי מחיות האישים הפועלים בו, ספור גדול וקטן לכתף חזקה. תבטל הנפלא שלנו הוא אחד מן הסבלים הגדול לים האלה, ועל פן הומיון את המשורר לאמור: טעון עליו!

אם אני אזור יודיל בטלן שמי חיד יודעים מי אני וקוראים לי חסיד אבל אם אני קורא עצמי על שם משפחתי וחי חסיד אותי.

המעשה של רבי יודיל הוא פשוט ביותר. הוא מיוסד על אנדה על-החוב הפלאי של "הצדיק". מעשה בחסיד אחד שהיה עני גדול ומדוכא בעניות

רחמנה ליצן והיה יושב על התורה ועל העבודה והיה רחוק מחיות העולם ולא היה לו שום מסחר ומשא ומתן בשאר כל אדם רק בתורת ה' הפצו בנגלה וכו' נסתר". ולאיש נ' בנות בוגרות, ואשתו פרוזמים נותנת עליו קול מפני שהוא יושב בגולם ואינו נוקף אצבע להשיאן. "נכנסו הדברים בלבו של אותו חסיד ונת עוררו בו רחמי אב. נאנח אנתה מרה, וחזר על הנכ מרא, ובה' שם בטחונו, שהכל נהיה ברצונו". פרוזמים הולכת לצעוק לפני הרב הקדוש מאפטא והלה מצוה לבעלה לחזר בעיירות ולאסוף נדבות לשם הכנסת כלה. הוא כותב לו כתב המלצה ושוכר לו עגלה עם שני סו- סים, ובמצותו שואלת פרוזמים בגדי כבוד לבעלה כדי שיתנו בו רוזאיו עיניהם לטובה. ספור מסעיו, פגישו- תיו, פגעיו ונסיונותיו, השיחות ספרי המעשיות ודברי התורה ששמע רבי יודיל מלא את הכרך הראי- שון. פעמים הרבה נתמאסו עליו נסיעותיו, לא כ"כ משום התרפתקאות הקשורות בהן, אלא מפני שהן נודרות כסול תורה ותפלה בצבא ומצד אחר תפנקו אכילה, שתיה ולינה — הלא הוא משום בגדיו ותורתו אורח נכבד בכל מקום. פעם אחת הוא ממשמש במקרה בכיסו ומוצא שיש לו מאתים זהובים, ומכיון שמי שיש לו מאתים זהובים אסור ליהנות מן הצדקה, הוא מת- לים פתאום להפסיק את נסיעתו, הוא שוכח לגמרי את מטרתו, ומפטר את נמע בעל העגלה שלו אף על- פי שזה מוכרו ומזהירו במה שיש עליו לעשות, ויו- שב במלון בעיר שהגיע לשם ולומר תורה ביום ובהלך גדול של הליכה. ואולם דוקא בשעה שהוא יושב ומסית מלבו את כל ענין שדוך כנותיו, נודמן לו רבי יודיל שיושב במלון בבגדים יפים ומשלם ביד רחבה, עושה רושם של גביר. "השרכן צץ ופרח", ומכיון שיש בבראד, עירו של רבי יודיל רבי יודיל נתן וון אחר שהוא עשיר מופלג, חושב השרכן ואח"כ גם המחנות שהבטלן הוא העשיר הנ". וגם רבי יודיל אינו צריך לשקר. כי הרב הקדוש מאפטא צוה עליו שהוא יפסק לבתו כמה שפסק אבי החתן. ועל כן כשהוא פוסק שנים עשר אלף זהובים כמו מחותנו, אינו אלא מקיים את מצות הרבי. בינתים כלו העותו והוא צריך לשוב לבראד — הפעם בלי עגלה וגם בבגדים שלו, כי אינו חושב את עצמו למותר בבגדים שאזלים אחרי ששאל את שליחותו וכתב התנאים בכיסו. רבי יודיל אינו מדקדק ואינו מבין לשוב הכיתה בדרך ישרה, אם מוצא עגלה עולה עליה, "רבי יודיל לא שאל את הסר חר להיכן הוא נוסע והסוחר לא שאל את רבי יודיל להיכן מבקש", ואם אינו מוצא, הולך ברגל. באופן זה הוא מגיע באופנים שונים כמעט לכל אותם המקרי- מות שהיה בהם במסעו הראשון ופוגש לפי הרוב שוב באותם האנשים. לבסוף מגיע לביתו ואין בידו כלום — חזין מכתב התנאים. ממסבלת שונות, ביהוד לפניו שרבי יודיל נתן וון העשיר שמביאים לו את מתנותי- הפורים ואת ההזמנה להנחה — הלא אין יודיל נתן וון עשיר בבראד וזולתו — משהק את תפקידו כאבי הכלה אע"פ שהוא חשך בניים, לא מתגלה שכל המהק טעות הוא, עד שבא המחנות לעיר ומצוא אחרי- הפגשים רבים את רבי יודיל מחותנו האמיתי בבית- הכנסת אזורי התנור, "בדרו קרועים וכובעו קרוע וכרסו נופלת ופניו כמני עשרה מתענים". על הבזויים של המחנות המרומה עונה רבי יודיל במנותח נפשו הרגילה: נאמן עלי הקדוש ברוך הוא לקיים את הב- טחתי (ביוד. בסוף), ומזמין את מחותנו לסעודה — אל דירתו שהיתה אפל צר ולא היה לו שום לא ספק לישב עליו ולא שאלחן לוסב לפניו ולא מטה לשבב עליה ולא שאר כלים להשתמש בהם, אלא מחלפת של פנים שטוחה על חקרטע" וכו', כמו שמי- תואר בתחילת הספור. עד כאן היה הכל בדרך הטבע, ועכשיו בא הנס. יפה מעיר ד"ר מ. מאיר, שכל היה למחבר המצוא כאן פתרון שהיה יותר לפי טעמנו, למשל, שהמחנות יוכנע בפני גודל מחותנו המופלג של החסיד ויוותר על הדרגותיו וכיוצא באלה. אלא שעגנון נאמן לאופי הפנימי של ספור המעשה הנממי — ואין הפרש אם המצוא הוא את כל המעשה הזה בעצמו או לפחה מאיות ספר. הקיצור, הנס שאליו רומזים, דרך אגב, כבר כמה רמזים מקודם היה כך, מכיון שלא היה בבית רבי יודיל שום דבר דאוי לסעודה וזולתי רבי זרח התרנגול שהיה מעיר מדי יום ביומו את בעליו לעבודת הבורא, נשלחה הכלה עם התרנגול

לשחמו למען יהיה כרח למחנות. אלא שתתרגול ביה, האם ושלש בנותיה המיואשות רצות אחרי "הנכר אשר רכבו נסתר", ובתוך ריצתן נכנסות הן אחריו אל תוך מערה ובה נוצצת אש — שאינה אלא זוהר- הדיגדיון והאבנים הטובות של אוצר קרוב ממנו כאן. בזה נגמר הספור, אך לא הספר, כי אל תוך תיאור- החופה משובל המשחק השוכב של "שיר האותיות", אין לך חביב על רבי יודיל כשהיה הוגה בתעניתיו כסדר השתלשלותם שמתוך השתלשלות הדברים היה חסיד שלא בא דבר לבטלה!

לכאורה אין מעשה רבי יודיל אלא מסגרת לכל הספורים, הפגישות והדרושים הנקבעים בו. "ספורי מסגרת" נמצאים בכל הספרות, חביבות ביותר הן במורת, דוגמה מפורסמת ובמובן אחר קרוב לענינו הם אלה לילה ולילה ומסעות סינדרבאד הכלולים בהם, אך אין בין אלה ו"הכנסת כלה" ולא כלום. סינדרבאד ניצל מכל אבנטורה רק — כדי שיוכל להיות עד לאבני מורה הבאה. ובאלה לילה ולילה היא המסגרת תרפה טפלה לגמרי, אך "הכנסת כלה" אינה באמת ספור מסגרת כלל, כי יש כאן אדם שאין אָנו שוכחים את מציאותו אף רגע אחד, גם אם שמו לא נזכר על כמה עמודים, אדם שכל מה שהגא רואה ושומע ומנסה בגופו אין לו אלא תורה אחת, אָמנם לא תורה חדשה שהוא בא ללנותה, אלא תורה ישנה ותקועה בלבו שהולכת ומתנשמת לפניו בהדרגה נפלאה. ואין רבי יודיל לבדו. על ידו עוזר נמע בעל העגלה, הפוכו בכמה דברים—כאיון אמנות נהדרה מתוארת הגכתם השונה לעומת הפגעים המשותפים הבאים עליהם! (ע' למשל א. סא). את תפקידו בני הסוג אפשר לציין כך: רבי יודיל נוסע למטרה קבועה, אך כמעט תמיד דעתו מוסחת ממנה ונמנית לעצם הנסיעה, לפגישות הנפלאות שהוא פוגש בהן; נמע כבעל עגלה, אין ענינו אלא לנסוע, אך הוא ש, נוסע את מקלו של רבי יודיל ונתנו לידו של רבי יודיל ואומר לו רבי יודיל בוא ונתעסק במצות הכנסת כלה". קופץ הזכרון ומגשר גשי- רים בין הוגי, הזה ובין זוגות אחרים באלה, דון קישוט ובן רכבו שנסו אצל סרואנסס, ואחריהם בנימין הש" ישי ו"סנדרל" — האשה" בעל העגלה אצל מנדלי מוכר ספרים, וכבר נאמרו דברים חשובים של השואה ע"י אברהם וערו (במאונים ש. ז. כ"א—כ"ב) וד"ר מ. מאיר. ואולם נראה לי, שאין מקומו של נמע לגבי רבי יודיל במקומם של שנסו או סנדריל לגבי אדוניהם. לא לחנם משלח המשורר את נמע עוד לפני נכד הכרך הראשון. לאמור כך: יכול רבי יודיל להתי- קיים בעצמו, בולטת דמותו גם בלי צלו של בן ליתו (ושים לב גם לעובדה, שבנוסח הראשון של הספור אין עדיין לבעל העגלה שם). אין נמע אלא אחד — אם כי החשוב ביותר — מסנינותיו של רבי יודיל. אָדם מנושם זה שאוכל כנגד מנין של יהודים, שאָמנם אינו ריק מתורה — הלא הוא בן גליציה הקדומה לתורה ולתעודה — אך דובש אותה לפי רוחו הגסה (אשרי יושבו ביתך — הלואי שהייתי בבית), שאינו נזחר- תמיד ברכושם של אחרים, קרוב לנו ביותר מחמת עממיותו העיסוית, שיהותיו ומשליו החולמיים וגם אהבתו אל סוסיו (לא כבעל עגלה שמקיש על סוסיו כדי לזרום על הנסיעה אלא כאדם שמתפעל על כתפיו של חברו ושואל בעצתו וכו' וכו'). רבי יודיל שם לב לנמע בראשונה רק מתוך מצות אהבת החברות (והתי- חיל מתקרב לבעל העגלה הוורדי עצמו פשוט ודבר עמו מעניני העולם הזה כדי להכניס בו חיות ושמחה ושאלו על עסקי פרנסתו ושאר הענינים המ- דומים בדרך גומלי חסדים בשעה שאינם יכולים לגמול אחד בממנו, גומלים חסד בדבריהם. אך מהר מאד מרגיש הוא "כשסיפר לו נמע את קורות שדוכו ב"מעשה קדרה" (ע' מוסף "דבר", תרצ"א) כמה חביבים עליו דברי העגלון, מה רב הלפת הצפון בהם. ואף נמע אינו נשאר בלתי מושפע ממסע זה במחיצת החסיד. כשמגיעים, כמעט בסוף נסיעתם, אל זמן אחר מ"שותי מים", מן ה"ל", ונמע מתעטף במליתו של זה פורחים פתאום כל- בגדיו — שלא היו נקיים מאבק גול — מעל גופו. והנה כששב נמע הביתה, הוא מניח את אומנותו ועושה תשגבה נמלה, ואפילו ממנים אותו משניה על המשללות והמדות, והוא ממלא את תפקידו החדש כ"כ באמנה עד שאפילו הנזכרות היו טומנות את המדות עד שעבר, נמע הוא הסמל של יסוד ההומור והבדיחה שהוא כ"כ בולט ב"הכנסת"

כלת", ושגם הוא אינו אלא חלק מעולמו של רבי יודיל, בחינת אותו האמורא שהקדים להרשתו דברי בדיחות כדי שיפתח לב השומעים לתורה מחמת השמחה. ועל כן מצינו שבכרך השני כשנמט איננו עוד, מתדבק אותו יסוד של צחוק עליו בקורות רבי יודיל בעצמו, כגון מעשה המוכס שהוריד ביארצייט שלו את קורת המכס כדי שיתאסף מנין יהודים ויוכל לאמור קדיש, או מעשה העגלה שהיתה תקועה בכוח רכבי יודיל רואה ובה לעור להוציאה, ומיד פופץ עליו בעל העגלה ודורש ממנו שכר נסיעה, ורבות כאלה. גם בשיחות רעים יש מקום רב ליסוד ההוא כמו בארץ תה הכדיחה המציינה של שני סוחרים בראד (א, סנד), שתיאור שיחת המפיש, בה הוא מעשה אמונת שאין למעלה ממנה.

הלא זה הוא שרמזנו לעיל: העולם המלא ועשירי הגוונים הפרוש לפנינו ב"הכנסת כלת" אינו אלא מצע לאישיותו הזכה השמחה של רבי יודיל, כבני האדם המרובים שהוא פושט קהם התלבשו באופן חירי כי או שליילי (לפי הרוב באופן חיובי) מרותיו הוא או מדות הרצינות לו, חרושי התורה ומעשי הישרים שנשמעים לפניו אינם נללים לו אלא מה שהיה בלבו. באמונת גדולה יודע כאן המחבר לבנות את בנינו. אך יצא מבראד והוא מתאכסן בבית המנוח שמספר לו "תולדות אדם" תולדותיו שאביו ואביו אשתו נהרגו שניהם במסכות שונות, היתומים החוקים. גם בצרות פרנסה נפגשים, מזדוגים וכו' ביחד חיים חדשים— הישועה באה בהרף עין, אחרי ימים נתגלגל רבי יודיל לבית חולב, ריבה מטרופת לוי לאכנסאוי. הלך ורבי יודיל מרפאה שלם ככוונתו ע"י נגנון, נגון הדבקות לשכינה שגלתה. הוא עובר "שדות ואילנות עמדו חשופים ורוחות היו מנשבות בלא הפסק. כבר יצא רוב כספו ועדיין לא ירד שלג" (מה נפלאים הם פרטי הטבע הקצרים האלה, גם הטבע כאילו הוא מקופץ רבי יודיל, ע' למשל א, קסט). קרונות קרונות של רב נים זוררשנים נוסעים מן הכפרים ורבי יודיל לומד את המעשה של הדרשן בעל עין אחת — רע הלב הזה שאינו רואה אלא את עצמו דיו בעין אחת. כבר אנו סבורים, שסוף נסיעתו הגיעו, כי רבי יודיל נזדמן אל קרובים עשירים, אך הם דוחים אותו שוב אל השבת הנדודים, נמט בועט, אך רבי יודיל נהג כבוד בקרוביו ואינו מתרעם. היות רעות מפתירות — אך רבי יודיל מצטער באותה שעה רק שלכו פנוי מיראת שמים ויש בו מקום לתהיירא מהיות רעות. צרה קוראת לחברתה, אך מימיו לא היה רבי יודיל סתם מקשו, אותו הימים אפילו דברים שהם בנדר. קשיאי היה מקבל באהבה. פרק ששי הוא נקודת מרגוע ומרכז ראשון. חזון משני היסודות של היהדות הגלוציאית — התורה והחסידות — מופיע כאן אלמנט שלישי: העשיל המשכילי. היות כוח התמים של החסיד עם המשכיל הוא לעג דק אך טוב לב לגם שניהם, והספר, "תורה וגדולה" שנבחרו הוא אותו העשיל, אינו חסר לגלגל על "התורה", הפל פול הפולני המפואר (גם שמעון פנחס ועדיין לא היה יודע על מי יחלוק וכו'). רוח היא באנוש, אך לפי טעמי לא היה צריך להכניס כאן את הפנינה היקרה "מטתו של שלמה יעקב". כשהוא לבדה היתה מאירה יותר, וכאילו להוכיח שגדולת החסידות היא במדות ולא בעינו הויכח מואמן כאן רבי יודיל אל אדם עני ומיוסר ולומד ממנו את הסוד של סעודה שאינה מספקת לבעליה שלפי דברי החכמים אסור לאכול ממנה. מהו? אותם בני אדם שאינם מסתפקים במה שיש להם בודאי שאסור ליתנות מסעודתם, אך מי שמכיר טובה על כל פרוסה מפרוסה, אין אצלו לעולם סעודה שאינה מספקת. אף פעם לא כך רבי יודיל בישמה כזאת ככל תפוחי האדמה הוליס הללו (דרוש תפוחי האדמה ע"כ ב, פו). ושוב אנו סבורים שרבי יודיל כבר הגיע לחפצו. בואלוויז הוא מתאכסן בבית רע נעוריו יואל, שבאותו הזמן מתה אשתו ושמציע את עצמו חתן לבתו הבכורה בלי נדוניא. מה על הפתרון— ומה קשה הנסיון. הכיר רבי יודיל שהשדוך אינו מן השמים, כי אינו לפי מצות הרבי מאפסא, הלא הרבי צוה לפסוק לכלה כמו שיפסוק אבי החתן, וכאן לא היה אב לחתן ולא היתה נדוניא נדרשת — בטחון, הצורה החסידית של הסבלנות המרחימה ראות והמטי לריב, הצלחה קרובה למטרה רחוקה ודאית. אחרי אונטרמצו של אבנטורות אחרות חוזרת בפרס העשירי נקודת מרגוע ומרכז שנית: "השולחן העגול" של רבי אפרים הגביר. כאן פורשה השכחה הגבוהה של החברה

היהודית. רבי אפרים ממשפחת בני חכם צבי המספרים הוא טפוס מצוי של גביר רגזן זורק מרה — ורחבי לב וטוב נפש. כמה ימים סמוך רבי יודיל על שולחן, כמה שיחות וספרים נשמעים שם. יפה נקבע כאן "מחמת המצוי", הלא מצל גם על הספור המצוי הזה אישיות של פרנס וגביר (ישראל שלמה), ועצם תכנון ישועת הבחור הגולה הדל הולס יפה את כל האווירה— שלא להוכיח את התבלין של אמונת שבהם יודע המחבר לצרף את הספר הגדול אל תוך הספר בלי להכביד עליו. דוקא החיים הטובים בבית הנביר מעוררים ברבי יודיל מיד אחרי צאתו מחשבות מרות על בטול תורה, והרהורי ההלטה להפסיק ולשוב מבצי בצים ועולים ביתר שאת. עוד פגישה אחת טמונה לו: עם אותו הזקן מן ה"ל" שאת פעולת טליתו כבר הכרנו אצל רבי נטע, דמותו הוא אי אפשר לצמצם יותר לתארו משעשה המחבר בעצמו. בנוסח הראשון של הספור היתה הפגישה העילאית הזאת בתחלה אחרת של המסע (ע' מקלט ב, ע' 264). מה יפה עשה המר שורר שהעתיקה לכאן. אין למעלה הימנו. אנו מתקרי בים עכשיו באמת לסוף המסע. רבי יודיל משלח את נטע, וישוב לו לעבודת הבורא, וזכה בחתן לבתו כמי בואר בתיאור "מסגרת" הספר. גדולה היא האמונת במלאכת הספור של חזירת החסיד לא פחות מביציר אתו. אנשים שכבר שמעו עליהם ויודעים את תולדותיהם כמו יעקב מששון, אחיו של נטע מופיעים עתה בנוסח, והפגישות עם אותם האנשים שכבר הכיר רבי יודיל במסעו הראשון, מעמיקות או מכארות באופן מפתיע את הרושם שעשו אז. בניגון נאה פדה רבי יודיל את המטרופת מכבלי טירופה, אך נגון נאה יכול להכשיל רבים כשהוא איננו לשם שמים כמו שמראה ספורו של שמשון יעקוב. הלומות מקדימים ומביאים את רבי יודיל אל ביתו, אך נעלה ביותר הוא התיאור שבו יעשה האבן נפש בשיחת הילום עם אמו כשהוא לומד משניות לעלית שמתה. בספר זה שהוא אינו אלא שיר השירים של מדת הכנסת אורחים, גולת הכר תרת היא מעשה הוטב כעצם (ב, סט), ואחריו במ" קום מעשה הרב ואורחו שנודעים לחסיד סמוך לנמר נסיעתו. וכך אינו פוסק מללמד עד שהוא יושב שוב בבית מדרשו והוגה על מסעותיו והתועלויות המרובות שנמשכו לו ממנו.

נוח לו לאדם שיהא מלא קושיות ואל יחוד באחרים". פעמים הרבה היה פושט שתי ידיו ואומר אינו מצאתי יהודי הייתי מניח ידו על ראשו לברכו". אם ברור שכל סיכום אינו יכול לתת איוו מושג שהוא מן השפע של אותה, "השתלשלת הדברים" שבמסעותיו שהיתה כ"כ חביבה על רבי יודיל, הרי נפשו הפשוטה, אך רבת האספקלריות וודאי שנמסרת בפני ניתוח. אם תרצו, אפשר לצמצם אותה על מדה אחת: אהבה מתוך שמה. אהבת התורה שהוא מקיימה מתוך עוני ורחק נורא, היא עיקר מהותו. ממנה נמשכת אהבת בריותיו של הבורא שאיננה פוסת תה גם על בלתי נימולים — גם כי הוא רוקק בעלינו עד כדי להטביע את נטע. אין בו שמש נאה של תלמיד חכם. הוא עניו ותלמיד לגבי כל אדם. עניו לא לא משיפי את כבודו. אין אחרים יכולים לבנות אותו, מפני שרבי הכויון אינם נכנסים באוני. תמיד הוא נוסה לזון לכף זכות, אל מפני שמצוה היא כך, אלא מפני שלא עלה על דעתו אחרת. את חסרתון הוא תולה בעצמו ובלא באחרים. הוא מצטער עם אותו אורי לא שהוא איננו באחרים, יצחק ויעקב או באחד משאר הצדיקים, אלא שאיננו כמו שיודיל יכול להיות. אך ליאוש איננו נתון את עצמו, ו"אבד סכרי בטל סכווי". אינו עולה על שפתיו, הוא מתגבר מכוח השמחה התקועה בלבו. מתפלאים אנו קצת שה איש הזה שהוא כ"כ מלא אהבה, אין לבו נתון לכאורה למשפחתו ביותר, ומה תמהים אנו על אותה השעה הגדולה שבה מתישב רבי יודיל במלון במדור יפה ובמאכלים טובים ולומד תורה — אך שוכח את אשתו ובנותיו המתמקקות ברעב. אכן, זה הוא החגג שהאיר פוס נהפך לדרמה והשקט האידיילי נעבר בהריפות מראגית: אנו תמהים, אך פרומיט אשתו מה היא אומרת? אחרי ששמעה מנטע את מצב הרברים, התי חילה מתאנחת — לא מן הטעם שנמט וגם אנו סבו רים, אלא "מכירה פרומיט בעלעה שקשה לו לשנות ממהתו ואפילו להחליף חלוקו גורם לו צער, כל שכן לרור באכסניה גדולה, וכל זה עשה בשביל בנותיו!!"

"איה פיר פרומיט שהיית אומרת שאינו נוקף אצבעו כשביל אשתו ובנותיו ואפילו בחלום את מראה דיסוד לפניו. עכשיו היא קובלת ומתנודדת על כל דבר, מעוקם שנפלה מפיה כנדרו". כאן צדוק דינו של רבי יודיל, מפי אשתו נובל לשמעו, לא מפני. לא מדרכי המעם יהיה שחסיד מגלה לנו (או לעצמו) מה שיש בלבו על אשתו. ובשעה שקרוב הרבר להעשות יבסה עליו בלגלוג שמת: "מודת אני על האמת שאילו היה הרב שולח אותי לא הייתי הולך אלא אשתי שלחה אותי, לכך הלכתי. — וכלים לשם מצוה נתכוונתי, אלא יראתי מקולה וברתתי".

"קובל אני עליך רבי נטע. שאתה קורא לרברי תורה ספורי מעשיות".

ישבתי במסיבת רעים, משכילים רוסים והשיחה נקבה על עגנון, "מה אתה רוצה מעגנון. כיוצא כמעט שיותיו קראנו כשהיינו צעירים על ניר צבוע באמתיות מהוקות". — אלא, אומר אני, שעכשיו המעשיות על ניר משובה ובאותיות כהירות, כלומר, גם כשנוקט עגנון את צורת הספור החסיד, הרי הוא יוצר ממנו בריאה חדשה לנמרו. לא שהוא מסלף במה שהוא את העולם שהוא מתאר אותו, אלא שהוא מעלו לחשיבות סמלית. רק אדם שהוא לגמרי מעבר לעולם החזאי (ואולם גם מעבר לתקופת ההשכלה שלא חיתה אלא הכיבה עליו) יכול היה לתארו באותה הבחירות המנופח שתהיה קנין לדורות. אין איש יודע את נתיב הרוח ומו יבין להנבא, אך אינו מאמין שימצא (כלומר, ימצא באופן אידיאלי בדמיון איוה משורר) בעולמנו המכאביל של עכשיו טיפוס שלם ונתון חיים כמו רבי יודיל של "הכנסת כלת". בודאי יש בינינו סוג של משכילים שקשה להם לקבל טיפוס כזה, ועדיין חסוג ההוא ידו רמה בספרותנו. אך הנער הגדל עכשיו כבר הוא מעבר לרסנטימנטים הללו (אם כי הוא סגסם במקצת בבית הספר). אין כי דעה כל כך שלילית כנוי נע לצעירינו. בודאי הם מאד מאד חסרי ידיעות, הם מעונים הדרכה, הדרכה מאהבה ולא מתוך מרה שחוי רה מיואשת (כמות שהיא נוספת שבע שבע מעל דפי עתון הסופרים) — ודוקא כאן אני רואה תפיסד גדול בשביל רבי יודיל, יודע אני ברבים מצעירינו שמבקשים דרך אל ירושת רוחנו הגדולה ומתקשים למצאה, מה ניתן בידם? ספר האגדה? בודאי אוצר נפלא, אך הוא קטעים קטעים ומי שאינו בידו למסרע האנר המקשר קשה עליו שיושרנו הוא. או ספר מעין חובות הלכות, מסילת ישרים וכיו"ב? מפתח אני שהלשון של הטפה שבהם החסרה כל הומור וספקנות שבלי קורטוב משניהם אין האדם המודרני יכול לחד יות, תרחיק את הקורא הצעיר. "הכנסת כלת" הוא ספר אגדה, אוצר מלא ירושת אבות, לא של קטעים ניתקים ולעתים קרובות סותרים זה את זה, אלא של עולם שלם שהתנשם בקורותיו של אדם אחד. "הכנסת כלת" הוא מכלול של "חובות הלכות מחשבות מפני שהן מקוננות בלבו של בשר ודם, מעשיות עליוות ומזוככות בלגלוג דק. אינו מתכוון, חילוק, לאמור, שאתם צדיקים לשבת וללמוד את "הכנסת כלת" כדרך שהיו לומדים את הספרים הנ"ל. לא ולא, אף על פי שתורה היא אינה צריכה למוד. תשכבו על הספה ותקראו בה. השפה קלה, כי כבר הגיע בעל המלאכה לאותה תכלית השלימות, שאין מרגישים עוד בכלי אומנותו. ואל נא תטעו כוח שבהרבה דפים תמצאו מראי מקומות למסכת שבתלמוד או לספר מוסר או לחבור חסיד, מראי מקומות אלה אינם בשביל הקורא אים, הם בשביל בן השיחה. הם סימן לכך שכאן מנענע בן השיחה למדבר בראשו לאמור: הוסר, כבר הכנתי למה שאתה רומז. בני שיחה הם גם אנתון הקוראים לגבי המחבר. אף פעם אין צורך שנפתח ספר כשנמצא מראה מקום. הכל מובן מתוכו. יש צורך רק שנפתח לבנו ונתן לעצמו ליתנות מחבר. נדול זה שאפגם אינו מן הסחורה הרגילה היסרוימית, אך שלעמסו של דבר יש לו אחיזה בחיינו ונמייים.

ש. ד. גויטיין